

РЕЦЕНЗІЯ

**рецензента, кандидата юридичних наук, доцента
Пасько Ольги Миколаївни на дисертацію Казарян Ірини Сергіївни
«Юридико-психологічні аспекти розгляду клопотання про проведення
негласних слідчих (розшукових) дій», подану на здобуття наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап державотворення детермінований впливом економічних, політичних, соціальних та інших чинників, які суттєво відображаються на основних напрямках якісного та компетентного виконання професійних обов'язків працівниками державних сфер. Виникає нагальна потреба у створенні єдиного чіткого юридико-психологічного алгоритму побудови успішної форми розгляду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (надалі НСРД) і відповідну координованість дій між усіма учасниками.

Використання НСРД є фундаментальним інструментом, особливо в умовах сьогодення під час розслідування воєнних злочинів. Вони надають можливість отримати достовірну інформацію, яка не може бути отримана іншим шляхом.

Таким чином, актуальність теми дисертації, в рамках якої досліджується процес розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, який включає в себе юридичні, психологічні та інші аспекти, – є безсумнівною.

Актуальність дисертаційної роботи також підтверджується її виконанням її в межах Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Плану дій з реалізації національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р.), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (схваленої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація Казарян Ірини Сергіївни є першою в українській юридичній психології дисертаційною

роботою щодо розкриття сутності юридико-психологічних теоретичних і практичних проблем процесуального порядку та психологічного аспекту розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, з урахуванням сучасного стану законодавства, міжнародних правових стандартів у галузі кримінального судочинства та практики Європейського суду з прав людини. В дослідженні вперше реалізовано комплексний підхід до вивчення прийняття рішення щодо вибору стратегій взаємодії з урахуванням одночасного впливу ситуаційних та диспозиційних передумов у форматі побудови моделі щодо вибору стратегії взаємодії слідчого судді із слідчим, прокурором в процесі розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД. Таким чином, результати дисертації мають наукову й практичну цінність, характеризуються науковою новизною.

У дисертації розглянуто теоретичні та практичні аспекти розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Обґрунтовано авторське визначення клопотання про надання дозволу на проведення НСРД – це офіційне обґрунтоване звернення слідчого або прокурора, яке подається в установленому законом порядку в письмовій формі, слідчому судді, з метою отримання дозволу про проведення окремих НСРД в рамках здійснення досудового розслідування по окремому кримінальному провадженню. Встановлено суттєві властивості клопотання про надання дозволу на проведення НСРД:

- наявність офіційного характеру – це означає, що клопотання заявляється: у межах і за наявності певних правовідносин; особою, уповноваженою на це; посадовій особі, уповноваженій розглядати клопотання та приймати по ньому ухвалу; з питань щодо суті правовідносин; та обов'язково у встановленому законом порядку.

- наявність характеру звернення – це означає, що слідчий (прокурор) заявляє клопотання з метою найбільш повно реалізувати свої права; слідчий суддя розглядає клопотання, має відповідні владні повноваження, що дозволяють йому (за наявності відповідних підстав) ухвалити клопотання або

відмовити в його ухвалені; наявність характеру звернення у клопотанні не означає необов'язковості дозволу клопотання слідчим суддею відповідно до закону.

Виділено три функціональні підсистеми, які забезпечують прийняття рішення слідчим суддею під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД.

У дисертації на основі проведеного дослідження, запропоновано структурно-функціональну модель психічної регуляції процесу розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД слідчим суддею. Ця модель включає емоційні, когнітивні, вольові та мотиваційні сфери психіки, які взаємодіють між собою та забезпечують ефект активації впливу слідчого судді на його власний вибір.

Акцентовано увагу на питання щодо регулювання процесу розгляду клопотання та прийняття прогностичного рішення, зокрема в контексті вибору стратегій міжособистісної взаємодії, може бути пов'язане як з диспозиційними, індивідуально-особистісними якостями людини, так і ситуаційними передумовами. У рамках диспозиційних передумов вибору стратегій взаємодії особливий акцент дослідники роблять на зв'язок з такими змінними як пильність, надмірна пильність, прокрастинація та уникнення, рисами моделі великої п'ятірки, темної тріади, а також довірою. У контексті вивчення ситуаційних предикторів особлива увага приділяється таким передумовам як емоційний стан (позитивний та негативний) та дефіцит часу.

На особливу увагу заслуговує психологічний напрямок забезпечення підвищення ефективності взаємодії слідчого судді зі слідчим (прокурором) під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, де запропонована тренінгова програма «Ефективність взаємодії слідчих суддів та слідчих, прокурорів в процесі професійної діяльності» проведення навчання та підвищення кваліфікації слідчих суддів, слідчих та прокурорів з питань, пов'язаних із підвищення ефективності взаємодії в процесі розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД.

Дисертаційне положення містить й багато інших тверджень, висновків, які являють собою значний внесок у юридичну психологію та мають значення для удосконалення норм законодавства, їх правильного тлумачення та спрямування правозастосовної практики.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації підтверджується тим, що дисертантом було вивчено та проаналізовано значний масив наукових джерел як загальнотеоретичного, так і практичного характеру, які стосуються теми дослідження. Текст дисертації свідчить про використання дисертантом зрозумілої мови авторських висловлювань, також доцільно визначено методику дослідження, а саме були використані як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження.

Також мета дослідження відповідає його предмету та в повній мірі розкривається у поставлених дисертантом завданнях.

Дисертація відзначається наявністю наукової новизни, адже автором вперше обґрунтовано визначення клопотання про надання дозволу на проведення НСРД; визначено блоки функціональної підсистеми юридико-психологічного механізму розгляду слідчим суддею клопотання про надання дозволу на проведення НСРД, а саме: блок індивідуально-особистісних компонентів (сукупність властивостей особистості, які забезпечують прийняття певної ситуації, висування варіантів вибору та прийняття відповідного рішення); блок компонентів взаємодії з середовищем (властивостей особистості, які забезпечують пошук її стратегій, дій щодо реалізації, оцінки та прогнозу наслідків прийнятого рішення); блок компонентів рішучості (координація вибору, його реалізація та прогноз наслідків); розроблено та апробовано експериментальну схему вивчення прийняття рішення про вибір стратегій взаємодії в умовах розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД, яка зарекомендувала себе як робоча модель і може надалі розглядатися як інструмент перевірки впливу інших факторів; виявлено закономірності прояву низки диспозиційних

характеристик при сумісному впливі ситуаційних передумов на вибір взаємодії слідчого судді в процесі розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД; сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного КПК України з питань розширення повноважень слідчих суддів першої інстанції (ст. 247); розгляду клопотання (ст. 248).

Результати дослідження відображені в наукових фахових виданнях автора, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України, а також в участі автора на науково-практичних конференціях, що свідчить про достатній рівень апробації результатів дисертаційного дослідження.

Викладене може бути підставою для загальної позитивної оцінки дисертації як самостійного наукового дослідження з актуальної та важливої для науки та практики проблематики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання результатів, висновків, узагальнень дисертації в практичній в процесі роботи із слідчими, суддями, прокурорами (акт впровадження Приморського районного суду м. Одеси від 23 жовтня 2023 р.; акт впровадження Головного управління Національної поліції в Одеській області від 21 листопада 2023 р.).

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація характеризується логічною, сформульована змістом, науково коректними та вичерпними висновками.

Дисертація містить перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які містять сім підрозділів, висновки, список використаних джерел та додатки.

У вступі автором обґрунтовано вибір і актуальність обраної теми, потребу її наукового розроблення, наведено відомості про мету, завдання, методи дослідження, вказано на його новизну, практичне значення, відзначено дані про апробацію результатів дослідження, наявні публікації.

Перший розділ «Теоретико-правові та психологічні засади розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Стан наукової розробленості проблем розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій учасниками кримінального провадження» дисертант розглядає юридико-психологічний аспект розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД. Автор констатує, що незважаючи на вагомий науковий внесок дослідників, окремі публікації мають фрагментарний характер і питання розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД в цілому не розкривають. Саме тому обґрунтовано власне визначення клопотання про надання дозволу на проведення НСРД – це офіційне обґрунтоване звернення слідчого або прокурора, яке подається в установленому законом порядку в письмовій формі, слідчому судді, з метою отримання дозволу про проведення окремих НСРД в рамках здійснення досудового розслідування по окремому кримінальному провадженню.

Автором запропоновані властивості клопотання про надання дозволу на проведення НСРД: наявність офіційного характеру; наявність характеру звернення.

У підрозділі 1.2. «Нормативно-правове регулювання та особливості розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування» проаналізовано чинне законодавство у частині розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД під час досудового розслідування. Констатовано, що характер НСРД, мета їх проведення і важливість для швидкого розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів вимагають максимально оперативного як їх ініціювання, так і вирішення питання про надання відповідного дозволу або відмови в їх проведенні. Дисертантом визначено, що серед основних причин отримання відмов у задоволенні клопотань про надання дозволу на проведення НСРД є необґрунтованість необхідності проведення такого виду НСРД; недоведеність слідчим у клопотанні неможливості отримання доказів без проведення зазначених дій; порушення слідчим питання про проведення НСРД у кримінальних

провадженнях про розслідування кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості, порушення підслідності, неналежне оформлення прокурором погодження клопотання тощо.

Підрозділ 1.3. «Психологічні аспекти розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій». В даному підрозділі висвітлено психологічні особливості прийняття рішення про надання дозволу на проведення НСРД. Автор наголошує, що у процесі прийняття рішення під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД особливу роль відіграють такі особливості особистості слідчого судді, як впевненість у собі та своїх переконаннях.

Дисертантом запропонована психологічна система винесення ухвали слідчим суддею за результатами розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД та виокремлено в неї три функціональні підсистеми: блок індивідуально-особистісних компонентів; блок компонентів взаємодії з середовищем; блок компонентів рішучості.

Розділ 2 «Методика дослідження вибору стратегії міжособистісної взаємодії в процесі розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування» містить два підрозділи.

У підрозділі 2.1. «Організація та методи емпіричного дослідження» вказано, що предикторами вибору, які стоять перед слідчим суддею під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД є ситуаційні та диспозиційні передумови як при їх спільному впливі, так і при впливі незалежних одна від одної передумов. Дисертантом визначені методики для досягнення мети дослідження: «П'ятифакторний опитувальник особистості»; «Мельбурнський опитувальник прийняття рішень»; «Опитувальник «Темна тріада»» авторську методику О. Б. Купрейченка «Оцінку довіри – недовіри особистості іншим людям»; Опитувальник «Шкали Позитивного Афекту та Негативного Афекту».

У підрозділі 2.2. «Особливості одночасного впливу ситуаційних та диспозиційних передумов вибору стратегії взаємодії під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД» дисертантом проведено біноміальний логістичний регресійний аналіз, у результаті якого побудовано прогностичну модель вибору стратегії взаємодії. Згідно з отриманими результатами регресійної моделі як предиктори, які прогнозують вибір стратегій взаємодії, автор називає ситуаційні причини дефіциту часу й зміни емоційного стану. У контексті диспозиційних передумов предикторами автор розглядає фактор довіри та саморегуляції, а також взаємодію такого ситуаційного фактору як дефіциту часу та диспозиційного фактору тривожності. Досліджено, що за наявності дефіциту часу зменшується ймовірність вибору стратегії співробітництва (нижче ~ 60%).

Розділ 3 «Шляхи забезпечення ефективності розгляду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Удосконалення організаційно-правового аспекту розгляду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій як гарантії прав та свобод, законних інтересів учасників кримінального провадження» передбачено, що у кримінальних провадженнях, пов'язаних із воєнними злочинами, НСРД можуть бути особливо ефективними для отримання інформації про кримінальні правопорушення, які, як правило, вчиняються таємно. Розгляд клопотань про дозвіл на проведення НСРД у провадженнях про воєнні злочини має ряд особливостей.

Дисертантом сформульовано низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до чинного КПК України з питань розширення повноважень слідчих суддів першої інстанції (ст. 247); розгляду клопотання (ст. 248).

Автором для забезпечення ефективного та справедливого розгляду клопотань про дозвіл на проведення НСРД у провадженнях про воєнні злочини запропоновані практичні рекомендації для слідчого судді: ретельно

перевіряти, чи є достатні підстави для проведення НСРД; враховувати ризики порушення прав людини; враховувати ризики шкідливих наслідків для досудового розслідування.

У підрозділі 3.2. «Психологічне забезпечення підвищення ефективності взаємодії слідчого судді зі слідчим, прокурором під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» визначений психологічний шлях підвищення ефективності взаємодії слідчого судді зі слідчим (прокурором) під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД: тренінгова програма «Ефективність взаємодії слідчих суддів та слідчих, прокурорів в процесі професійної діяльності». Дисертантом пропонується проведення навчання та підвищення кваліфікації слідчих суддів, слідчих та прокурорів з питань, пов'язаних із підвищення ефективності взаємодії в процесі розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Аргументовано, що таке навчання має бути спрямоване на формування у них відповідних знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної взаємодії під час розгляду клопотань про надання дозволу на проведення НСРД.

У висновках автором узагальнено основні результати дослідження та згруповано пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України та психологічної складової у частині розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження відображені в наукових фахових виданнях автора, які відповідають вимогам МОН України, а також у виступах автора з доповідями основних положень дисертації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, що свідчить про належний й достатній рівень апробації результатів дисертаційного дослідження. Основні результати дослідження знайшли відображення у 9 публікаціях, серед яких чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань України, та п'ять – у

збірниках тез науково-практичних конференцій.

Водночас, аналізуючи сильні сторони даної дисертаційної роботи, звертаємо увагу на певні її положення, які мають дискусійний характер, потребують додаткової аргументації, обґрунтування чи роз'яснення здобувачем під час публічного захисту. А саме:

1. У вступі дисертації, на стор. 19 зазначено, що «... у дослідженні взяли участь 78 **респондентів...**», проте у підрозділі 2.2 дисертант при описанні результатів емпіричного дослідження використовує слово «**піддослідні**» і слово респонденти у цьому підрозділі відсутнє. Можливо варто було б замість слова «**піддослідні**» зазначати «**респонденти**».

2. На стор. 138 зазначено, що «...узагальнення судової практики розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчим суддею свідчить, що іноді відомості, які містяться у цих клопотаннях, не підтверджуються матеріалами кримінального провадження...». Але дисертантом не зазначено джерело зазначеної інформації. Ймовірно це узагальнення судової практики отримане у процесі професійної діяльності дисертанта?

3. Технічні зауваження:

- на стор. 129 та стор. 131 повторення однієї і тієї ж інформації: «...Негласні слідчі (розшукові) дії є важливим інструментом у кримінальному процесі, особливо під час воєнного стану. Вони дозволяють отримати інформацію, яка не може бути отримана в інший спосіб...»;

- на стор. 44 зазначено, що «...Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України)..», проте скорочення КПК України дисертант використовує ще раніше на стор. 20, стор. 30, стор. 31, стор. 33, стор. 36, стор. 37-38, стор. 42-43;

- на стор. 122 зазначено, що «...Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі – ЄРДР)...», проте скорочення ЄРДР дисертант використовує ще раніше на стор. 47.

Насамкінець слід зазначити, що вказані зауваження стосуються питань,

що мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи, яка містить низку теоретичних положень, що відповідають вимогам наукової новизни і мають доктринальне та прикладне значення.

Дотримання академічної доброчесності. Представлена дисертаційна робота, яка самостійно виконана Казарян І.С., являє собою оригінальну працю. В роботі відсутні будь-які положення, які б порушували академічну доброчесність. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувачки офіційним опонентом не виявлено. У дисертації наявні усі необхідні посилання на використані джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Висновок за результатами вивчення дисертації. Представлена до захисту наукова робота являється змістовним і оригінальним дослідженням. Тема дисертації є актуальною, сформульовані дисертантом висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для юридичної психології, але й для правозастосовної практики. Викладені в дисертації пропозиції є теоретично обґрунтованими. Дисертантом вирішується актуальне наукове завдання, яке полягає у всебічному юридико-психологічному вивченні розгляду клопотання про надання дозволу на проведення НСРД. Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу. Наукові положення у тексті дисертації за формою викладу доступні, у смисловому плані довершені, цілісні та взаємопов'язані. Матеріал у дисертації викладено у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані та підтверджуються відповідними результатами дослідження. Досягнуті результати доповідались автором та обговорювались під час науково-практичних конференцій і відображені у достатній кількості наукових публікацій.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що дисертація Казарян Ірини Сергіївни «Юридико-психологічні аспекти розгляду клопотання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій» відповідає вимогам, які висуваються до такого рівня досліджень, вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пунктам 6,7,8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Казарян Ірина Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право».

Рецензент:
професор кафедри психології та педагогіки
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Одеського державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Ольга ПАСЬКО